

Eşrepogullary türkmen begligi

Category: Kitapcy,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Eşrepogullary türkmen begligi EŞREFOĞULLARI BEYLİĞİ

XIII. Asrın Sonlarına Doğru Beyşehir ve Seydişehir Civarında Kurulmuş Bir Türkmen Beyliği.

Beyliğin kurucusu Seyfeddin Süleyman Bey, Türkiye Selçuklularının uç beylerinden idi. Süleyman Bey gerek Anadolu'daki Moğol tahakkümünden gerekse 1277 ve 1282 yıllarında Karaman ve Menteşe Türkmenlerinin Konya'ya saldırılarından faydalanarak bulunduğu Gorgorum ve çevresinde nüfuzunu artırmaya başlamıştır.

Bu sırada Türkiye Selçuklu Devleti içerisinde taht kavgaları ülkenin birlik ve bütünlüğünü tehlikeye düşürecek bir hal almıştı. Nitekim Selçuklu Sultanı III. Gıyaseddin Keyhüsrev, İlhanlı sultanı tarafından öldürülmüş (1284) ve yerine II. Gıyaseddin Mesud geçmişti. Ancak öldürülen sultanın annesi, Gıyaseddin Mesud'un hükümdarlığına itiraz ederek devletin topraklarından iki torununa da pay verilmesini istedi. Bu maksatla da Karamanoğulları ile Eşrefoğullarından yardım isteyerek onları Konya'ya çağırdı. Yapılan anlaşmaya göre, beylerbeyliği Karamanoğlu'na, saltanat naibliği ise Eşrefoğlu'na verilmişti.

Böylece Karamanoğlu ile Eşrefoğlu'nun yardımları neticesinde bu iki şehzade 15 Mayıs 1285'te tahta çıktılar.[1] Ancak bu gelişmeleri dikkatle takip eden Sultan Mesud, tahminen şehzadelerin tahta çıkarılmasından bir ay sonra Has Balaban komutasında kuvvetli bir orduyu Konya üzerine gönderdi. Has Balaban'a karşı koyamayacaklarını anlayan Eşrefoğulları, merkezleri Gorgorum'a çekilerek Mesud'a karşı cephe aldılar. 1288 yılı başlarında Selçuklu-Moğol kuvvetleri Tarsus'u zapteden Karamanlılar üzerine yürüyünce bu beyliğin müttefiki olan Eşrefoğlu Süleyman Bey de Ilgın'a saldırdı. Öldürttüğü muhafızların başını Konya'ya gönderdi. Ancak Sultan II. Mesud'un bir intikam seferinden çekinen Süleyman Bey çok

geçmeden anlaşma yollarını araştırmaya başladı. Sultan Mesud'un oluru üzerine bizzat Konya'ya gelerek itaatini arz etti.[2]

Süleyman Bey işte bu tarihten sonra beyliğinin merkezini Gorgorum'dan Beyşehir'e taşıdı. Burada kısa bir süre içerisinde güzel ve sağlam bir kale inşa ettirdi. Kalenin 687 (1288) tarihli kitabesinden Süleyman Bey'in "emir-i kebir-i muazzam" unvanını kullandığı ve babasının adının Eşref olduğu anlaşılmaktadır.[3] Beyşehir bundan sonra, kalenin banisinin adıyla Süleymanşehri diye de şöhret bulmuştur.

Öte yandan Sultan II. Mesud, Eşrefoğulları ile dostluğunu artırmak düşüncesindeydi. Bu maksatla kardeşi Rükneddin Geyümers'i Süleyman Bey'in kızı Gülcemal ile evlendirmek istedi. Ancak görüşmelerde bulunmak üzere Beyşehir'e giden Geyümers, Eşrefoğlu tarafından tutuklandı. Bu duruma son derece sinirlenen II. Mesud büyük bir kuvvetle harekete geçti. Müttefiki Seyfeddin Süleyman Bey'in zor durumda kalacağını gören Karamanoğlu Güneri Bey'in devreye girmesiyle muhtemel bir savaş önlendi. Süleyman Bey de Geyümers'i serbest bıraktı.[4]

1291'de Argun Han'ın vefatıyla İlhanlı Devleti tahtına Geyhatu geçti. Bu durum yıllardır ağır vergiler ve baskılardan bunalan Uç Türkmenlerinin bağımsız hareketlere başlamasına yol açtı. Anadolu'da birliği tesis etmek isteyen Karamanoğulları, Eşrefoğulları topraklarına saldırdı ise de hiç ummadıkları bir direnişle karşılaştılar ve başarısız olarak geri çekildiler. Özellikle Karamanlıların çıkardıkları karışıklıkları önleyemeyen Sultan II. Mesud, yeni İlhanlı Hükümdarı Geyhatu'yu Anadolu'ya çağırarak zorunda kaldı. Büyük bir orduyla Anadolu'ya gelen Geyhatu, Larende ve Ereğli gibi Karaman şehirlerinin yanı sıra Eşrefoğulları ülkesinde de yağma, tahrip ve katliamlarda bulundu.[5]

Geyhatu Han'ın Haziran 1292'de Tebriz'e dönmesinden sonra Selçuklu Devleti yeni bir karışıklığın içerisinde kaldı. Zira Sultan Mesud'un kardeşi Rükneddin Kılıç Arslan saltanat iddiasıyla Kırım'dan geçerek Anadolu topraklarına girmişti. İlhanlıların son saldırısından büyük zarar gören Eşrefoğlu

Süleyman Bey, bu defa Sultan Mesud'un yanında yer aldı. Neticede Selçuklu kuvvetleriyle birlikte hareket eden Eşrefoğulları, Kılıç Arslan'ı yakalayarak Viranşehir kalesine hapsettiler. Ancak bu defa da Karamanoğulları'ndan gelen baskıya dayanamayan Eşrefoğulları, Rükneddin Kılıç Arslan'ı serbest bıraktılar. Bu sebeple Sultan II. Mesud, Eşrefoğulları üzerine yürüyerek topraklarını yağmaladı (1292). Eşrefoğulları ise bu baskının intikamını almak üzere Selçuklu-Moğol ordusunun kuzeyde bulunan Türkmenleri te'dibe gitmesinden istifade ile Gavele kalesi ve çevresini zaptetti.[6] Süleyman Bey kırk gün kadar elinde tuttuğu Gavele kalesini Geyhatu'dan çekindiği için boşaltarak Beyşehir'e döndü.

Türkiye Selçukluları tahtında yaşanan kavgalar ve Anadolu'da görevli Moğol valilerinin sık sık ayaklanarak karışıklıklar çıkarması Batı'daki Türk beyliklerini hızlı bir biçimde istiklallerini ilana götürüyordu. Nitekim diğer Türk beylikleri gibi Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey de muhtemelen 1299 veya 1300'de istiklalini ilan etmiştir.

Seyfeddin Süleyman Bey'in saltanatı fazla uzun sürmemiş Ağustos 1302'de vefat ederek Beyşehir'de yaptırdığı Eşrefoğlu Camii'nin yanındaki türbesine defnedilmiştir.[7]

Süleyman Bey'in ömrü önce Türkiye Selçukluları safında Moğollara, sonra da bulunduğu mıntıkada Moğol-Selçuklu ve güçlü komşusu Karamanlılara karşı zorlu bir mücadeleye içerisinde geçmiştir. Babasının adına izafeten kurduğu beyliğin sınırlarını Beyşehir ve Gorgorum bölgesinden güneyde Seydişehir ve Bozkır'a, kuzeyde ise Doğanhisar ve Şarkıkaraağaç'a kadar genişletmiştir. Yoğun siyasi olaylara rağmen imar faaliyetlerine de büyük önem vermiş ticaretin gelişmesi için çaba harcamıştır. Selçuklu ve Karaman gibi güçlü iki hasım devletin arasında kalması, Eşrefoğulları için en büyük talihsizliktir. Buna rağmen Süleyman Bey gerek Karamanlılar ve gerek Türkiye Selçuklularıyla mümkün oldukça dost geçinmeye çalışarak ülkesini baskınlardan uzak tutmaya gayret sarfetmiştir. Ancak kendisine yönelen tehditler ve baskınlar karşısında da pasif kalmayarak aktif mücadeleye atılmış ve bölgede önemli roller üstlenmiştir. Bu itibarla

Eşrefoğlu Süleyman Bey, komşularınca güçlü bir müttefik olarak her zaman aranan bir Türk beyi olmuştur.

Seyfeddin Süleyman Bey'in ölümü üzerine yerine büyük oğlu Mübarizüddin Mehmed Bey geçti. Mehmed Bey babasının kendisine bıraktığı ülkeyi büyütmeye çalıştı. Gelendost ve Yalvaç'ı zaptetti ise de çok geçmeden buraları son yıllarda güçlenen komşusu Hamidoğullarına devretmek zorunda kaldı.

1304'te Gazan Han'ın ölümü üzerine yerine geçen yeni İlhanlı Hükümdarı Muhammed Olcaytu, Anadolu'da hüküm süren başıbozukluğu düzeltmek için dayısı İrencin Noyan'ı bu bölgedeki askeri birliklerin başına getirmişti. İrencin Noyan, başta Aksaray ve Niksar yöreleri ve çevresi olmak üzere geçtiği yerlerde görülmemiş tahribatlarda bulundu ve halkı ağır vergilerle ezdi. Onun bu hareketleri Anadolu'yu bir kez daha kargaşalığa boğdu.[8] Bu zulümlere karşı başkaldıran Karamanoğulları Konya'yı işgal ederken Eşrefoğlu Mehmed Bey de Ilgın ve Akşehir yöresini ele geçirdi.

Türkmen beylerinin bu girişimlerinden endişelenen Olcaytu Han onların kızgınlıklarını gidermek üzere İrencin'i geri çağırırken beylerbeyi Emir Çoban'ı üç tümen askerle Anadolu'ya gönderdi (1314). Ordugâhını Karabük'te kuran Emir Çoban Bey bütün Türkmen beylerini huzuruna gelmeye ve itaate çağırdı. Bu davet üzerine diğer Türkmen beyleri gibi Eşrefoğlu Mehmed Bey de Emir Çoban'ın huzuruna giderek itaatini arz etti.[9]

Anadolu'da dirlik ve düzeni sağlayan Emir Çoban, 1315 baharında Tebriz'e dönmüştür. Ertesi yıl Olcaytu Muhammed'in ölümü üzerine (1316) yerine geçen Ebu Said Han zamanında Emir Çoban, İlhanlı Devleti'nin en kuvvetli kişisi durumuna geldi. Devletin eyaletlerini oğullarına pay ederken, Anadolu Genel Valiliği'ni de bir diğer oğlu Timurtaş'a verdi (1318). Ancak Anadolu Türk beyleri Timurtaş'ın valiliğini tanımayıp yeniden istiklallerini ilan ettiler.

Bu arada Eşrefoğlu Mehmed Bey de fırsattan istifade ile tekrar faaliyetlere girişmişti. Sultandağı, Çay, İshaklı ve Bolvadin'i alarak beyliğini daha da genişletti.[10] Mehmed Bey tahminen 1320 yılında vefat etmiş ve yerine oğlu II. Süleyman Bey hükümdar olmuştur. Mehmed Bey'in Bolvadin'de yaptırmış

olduğu Çarşı Camii kitabesinden “emirü’l-azam” unvanını ve “Mübarizüddin” lakabını kullandığı anlaşılmaktadır.[11]

II. Süleyman Bey tahta geçtiği sırada, İlhanlı Valisi Timurtaş’ın Anadolu Beylikleri üzerindeki şiddet ve te’dip hareketi devam ediyordu. Ayrıca o, tamamen bağımsız bir hükümdar gibi hareket etmeye de başlamış bulunuyordu. Nitekim 1322’de kendi adına para bastırıp hutbe okutarak istiklalini ilan etti. Kendisinin ahir zamanda geleceği bildirilen Mehdi olduğunu (mehdi-i ahir zaman) söylüyordu.[12] Bu arada Memlük sultanına elçi göndererek Ebu Said Han’ın hakimiyetine son vermek maksadıyla kendisine yardım etmelerini istedi.

Anadolu’da Türkmen beyliklerinin bağımsızlığını tehdit eden bu olayı, Eşrefoğlu II. Süleyman Bey ile Hamidoğlu Feleküddin Dünder Bey, Timurtaş’ın babası Emir Çoban’la İlhanlı Hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’a şikayet ettiler. Onun bu davranışlarını haber alan Emir Çoban, merkezde güç duruma düştü. Ebu Said Han’dan oğlunu cezalandırmak için bizzat kendisinin görevlendirilmesini istedi. Kış mevsiminde Anadolu’ya gelen Emir Çoban Timurtaş’ı alarak Ebu Said Han’a götürdü. Ebu Said Han, Emir Çoban’ın da ricası üzerine Timurtaş’ı bağışlayıp tekrar Anadolu Valiliği’ne yolladı.[13] Bu durum onu şikayet eden beyler için bir felaket oldu.

İntikamını almak üzere süratle Beyşehir üzerine yürüyen Timurtaş, şehri zapt ederek Süleyman Bey’i yakalamış ve işkence ile öldürmüştür.[14] Eşrefoğulları ülkesine bütünüyle el koyan Timurtaş, buraya kendi tarafından bir vali tayin ederek idareye başlamıştır (Ekim 1326). Böylece Eşrefoğulları Beyliği son bulmuştur. Bu beyliğin toprakları Timurtaş’ın 1327’de Memlüklere ilticasından sonra Hamid ve Karamanoğulları tarafından taksim olunmuştur.

Şehabeddin el-Ömeri’nin kaydına göre Eşrefoğulları altmış beş şehir ve yüz elli beş köye sahiptiler. Beyliğin ordu mevcudu, tamamı süvari olmak üzere yetmiş bin olarak verilmektedir.[15] Bu rakam oldukça abartılı görünmektedir. Zira Karamanoğullarının en güçlü oldukları dönemde sahip oldukları asker mevcudu ancak yetmiş bindir. Eşrefoğullarından Mübarizüddin Mehmed Bey ile II. Süleyman Şah’ın gümüş

sikkelerine rastlanmıştır. Süleyman Bey'in sikkeleri Sultan II. Gıyaseddin Mesud ve III. Alaeddin Keykubad adınadır.

Eşrefoğlu beyleri imar işlerine büyük önem vermişlerdir. Seyfeddin Süleyman Bey Beyşehir'nde nefis Türk mimarisi eserlerinden olan camiini yaptırmıştır. Biri taç kapıda diğeri harime açılan çinili kapının kemer alınlığındaki iki kitabesinden caminin 1297-1300 yılları arasında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Eşrefoğullarının hâkimiyetleri altındaki topraklarda bıraktıkları pek çok eser arasında günümüze gelebilen en önemli yapıdır. Ahşap direkli ve düz toprak damlı camilerin en gelişmiş ve en büyük örneğidir. Caminin bilhassa mozaik çinili mihrabı çok güzel olup Selçuklu mimarisinin bir devamı şeklindedir.[16] Süleyman Bey ayrıca caminin yanında bir çifte hamam, otuz bir dükkândan oluşan bir bedesten, çarşının güney kısmına bitişik üç kapılı, altı kubbeli bir han, bir imaret ve kendisi için de bir türbe yaptırmıştır.[17] Türbede kendisinden başka hanımı ve küçük oğlu Eşref'in mezarlarının bulunduğu rivayet edilmektedir.

Mübarizüddin Mehmed Bey ise Bolvadin'de Çarşı Camii ile Akşehir'de bir cami inşa ettirmiştir. Alimleri ve şairleri himaye eden Mehmed Bey adına Şemseddin Mehmed Tüsteri tarafından "el- Fusul-ı Eşrefiyye" isimli felsefi bir eser yazılmıştır. Konyalı Kemaleddin de 1320'de Tekarirü'l – menasib adında bir inşa kitabı kaleme almıştır.[18]

Eşrefoğlu Mehmed ve II. Süleyman Beyler Mevlevi tarikatına mensuptular. O dönemlerde Mevleviliği uç bölgelerinde yayma faaliyetleri içinde bulunan Mevlana'nın torunu Ulu Arif Çelebi zaman zaman Beyşehir ve Akşehir'e uğrar ve Eşrefoğlu Mehmed Bey'in misafiri olurdu. Mehmed Bey kendisine hürmet ve saygıda kusur etmezdi.[19]

Kırk yıl hüküm süren Eşrefoğulları güçlü komşuları Karaman ve Hamidoğulları ile Moğol valilerinin tahakkümleri arasında fazla siyasi bir varlık gösterememişlerdir.

Doç. Dr. Ahmet ŞİMŞİRGİL,

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi / Türkiye.

Dipnotlar:

- [1] Kerimüddin Mahmud-i Aksarayi, Müsâmeretü'l – Ahbâr (çev. M. Öztürk), Ankara 2000, s. 108 vd.
- [2] M. Çetin Varlık, Eşrefoğulları Beyliği, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, İstanbul 1989, c. 10, s. 55.
- [3] İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1984, s. 59.
- [4] Sait Kofoğlu, Eşrefoğulları, DİA, c. 11, s. 484.
- [5] Kofoğlu, s. 484.
- [6] Varlık, aynı makale, s. 56.
- [7] Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 59.
- [8] Aksarayi, s. 246 vd.
- [9] Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul 1971, s. 639.
- [10] Kofoğlu, aynı makale, s. 485.
- [11] Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 60.
- [12] Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 647.
- [13] Aksarayi, s. 262.
- [14] Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 60.
- [15] İbn Fazullah el-Ömeri, Mesalikü'l Ebsar (Taeschner), s. 31.
- [16] Doğan Yavaş, Eşrefoğlu Camii, DİA, c. 11, s. 479-480.
- [17] Kofoğlu, aynı makale, s. 485; Yılmaz Önge, Konya-Beyşehir'de Eşrefoğlu Süleyman Bey Hamamı, VD, VII (1968), s. 139-144.
- [18] Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 60; Kofoğlu, s. 485.
- [19] Ahmet Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri II (çev. T. Yazıcı), İstanbul 1995, s. 504-520. Taryhy makalalar